

על ההיכל שבתוכנו

תשעה באב הוא יום זיכרון לאסונות שפקדו את עמנו לאורך תולדותיו. אך, לדעתי, הוא גם יום מחאה כנגד ההיסטוריה, העוולות והטרגיות שבה, וסירוב לקבל את פסק דינה. סירוב זה פירושו הציפייה לגאולה, אף כשקץ, כלומר מועד, הגאולה סתום לפנינו. אבותינו מיאנו להינחם ולהסכים לעולם המעוות בהם חיו, את זאת ביטאו בימי האבל, אך גם כמעט יום יום, באחד המנהגים המרגשים ביותר במסורת היהודית: 'תיקון חצות' (או 'אמירת חצות'). זו מעין ישיבת אבלות אחרי חצות הלילה, על הרצפה ליד הדלת והמזוזה, ובה מבכים את חורבן בית מקדש. במקורו, בנוסח האר"י ותלמידיו, הכיל תיקון חצות מספר פרקי תהילים. אליהם התווספו לאחר מכן כמה קינות, הבולטות שבהן מחכמי המזרח. בייחוד הוקדשה חשיבות 'תיקון חצות' על ידי רבי נחמן מברסלב, ואכן תיקון חצות של חסידיו היוותה הנוכחות היהודית האחרונה ב-1948 על יד הכותל המערבי.

לפני כמה ימים עיינתי בספרו ('ונכתב בספר', פד) של ר"מ שכטר, ר"מ בישיבת שער השמים, אחד ממורי חסידות ברסלב בימינו שהפנה את תשומת לבי לאחת מתורות רבי נחמן על תיקון חצות (לקוטי מוהר"ן תניינא, קא). על רקע מציאותנו, הממוקדת בממד הפוליטי והבטחוני שבחיינו, בולטת תורה זו המעניקה משמעות נוספת לתיקון חצות: "כי מסתמא אין אומרים חצות על העבר, ועיקר אמירת חצות הוא על מה שנעשה עכשיו עם האדם, וכשיאמר חצות בבחינה זו, יכולין למצוא כל אשר עם לבבו בתוך אמירת חצות". זוהי קריאה חדשה על בית המקדש שבתוכנו, היכול גם הוא, חס וחלילה, להיחרב. מה הוא אותו בית המקדש? בקלות ניתן להפוך אותו למטפורה פסיכולוגית על בריאות נפשית או על שלמות קיומית. אך, לפני תשעה באב, ננסה להימנע מלחלן את מושגנו. 'בית המקדש' שבנפש הוא הממד הדתי בחיינו, הנוכחות הא-להית שבתוכנו. בית המקדש שבתוכנו הוא האפשרות לשפוך את שיחנו לפניו, לשוחח אתו, להתחנן אליו, וגם, לשטוח לפניו את טענותינו וקושיותנו. מתוך כך, מקבלות קינות 'חצות' משמעות חדשה. כך נשמעת הקינה החמישית: "עַל הַיְכָלִי אֲבָנָה יוֹמָם וְלַיְלָה", הרס ההיכל הוא אובדן רגש הקשר עם הקב"ה. ועל כך עלינו להתאבל.

אינני חושב שחסידי ברסלב יהיו מרוצים מהאסוציאציות שלי, אך הרס הקשר הזה בא לידי ביטוי מזעזע בדברי פרידריך ניצ'שה על 'מות אלוהים'. זהו ניסוח נוצרי במהותו. בנצרות, המשיח שהוא האלוהים, מת וקם לתחייה. ניצ'שה השתמש במילים אלו וניסח את התזה שלו על מותו של אלוהים. למה? למה לא הסתפק בביטוי האתאיסטי השכיח: 'אין אלוהים'. חשבתי שלפנינו ניסוח רטורי, הבא להפתיע ולהדהים תוך שהוא הופך על פניו מושג מקובל. כך חשבתי, עד אותו יום שבאחד משיחותנו פקח עמנואל לוינס את עיני. ניסוחו הבוטה של ניצ'שה בא לבטא את החוויה, שהאדם זקוק לא-להים. קיימת מחלוקת

יסודית בין המאמין לבין הממאן, אולם יש מחלוקת עמוקה יותר. "אשרי יתום אני" אומר הגיבור ב'מוטל בן פייסי החזן'. כך הכריז גם המרקסיזם, אשרינו שאבינו שבשמים לא קיים. לקח זמן עד שהאנושות הבינה את הטרגיות של היתמות הדתית, את האסון שבבדידות הקיומית של האדם.

מעשה יכולים אנו להבין את ביטוי של מרטין בובר, המדבר על אֶקְלִיפְסָה של הא-להים, כלומר מעין "ליקוי" האור או המאור הא-להי. ליקוי זאת תופעה ארעית, זמנית, המסתירה את אור החמה, למשל. החמה נמצאת שם, אך יש משהו שמסתיר את אורה ממנה. כך גם, עלול להיות דור או תקופה העלולים להאפיל על הקשר עם הקב"ה. ויכול להיות שהעולם המודרני, עם האשליות שהוא בנה, היה בדיוק תקופה כזאת. כנגד הייאוש המבוטא על ידי ניצ'שה, מדבר בובר על תקווה, ניצחון האור על האפלה.

איך מבטאת השפה העברית את הקשר עם הקב"ה? אולי במילה 'דעת', שהיא הרבה יותר מאשר ידיעה קוגניטיבית. כך חשב רבי נחמן, שהתבסס על דברי רבי אלעזר (ברכות לג ע"א): "כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו". 'דעת' בעברית מציינת את הקשר האינטימי ביותר, ובמקרה זה את הקשר עם הקב"ה, את בית המקדש שבתוכנו, אותו אנו מצווים לשמור, ואם הוא התערער – גם לגאול. זוהי 'גאולת הנפש', עליה דיבר הבעל שם טוב, על בסיס הכתוב (תהילים סט, יט): "קָרַבָּה אֶל נַפְשִׁי גְאֻלָּה" (תולדות יעקב יוסף, ויחי, ה). גאולת הנפש היא לדעתי, הצלת בית המקדש הפנימי, ואפילו בנייתו מחדש, האפשרות לנהל עם הקב"ה "שיחה אינטימית", נוכחותו בתוכנו, שבוטאה ברעיון השראת השכינה על האדם. ואפילו בדור כדורנו, עלינו לשמוע את דברי רבי נתן תלמידו של רבי נחמן הקורא לנו (ליקוטי הלכות - הלכות עדות, ה): "ועל - כן כשרואה האדם אורך גלות נפשו וחורבנו עד שנסתם ממנו קץ גאולת נפשו כמו שנסתם קץ הגאולה של כלל ישראל... צריך לשום ללבו... שבדאי ה' יתברך עמו גם עתה" ומתוך כך, מוסיף רבי נתן "בודאי תבוא גאולת הנפש שהוא בחינת בנין בית - המקדש, כי צריכין לידע ולהאמין שכמו שיכולין לקלקל כן יכולין לתקן, (ליקוטי מוהר"ן תניינא, קי"ב)... שאין שום יאוש בעולם כלל. כי בודאי סוף כל סוף יתקן הכל ויתקן גם נפשו..."